
**DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE-KÜBA İLİŞKİLERİ: KESİŞEN
YOLLAR, BEKLENTİLER, ÖNERİLER**

---

*TURKEY-CUBA RELATIONS FROM PAST to PRESENT: INSECTING
ROADS, EXPECTATIONS, SUGGESTIONS*

Buket ÖNAL*

*Geliş Tarihi: 28.02.2017
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.07.2017
(Accepted)*

ÖZ: Türkiye ve Küba arasındaki ilişkilerin başlangıcını Osmanlı döneminde özellikle Arap coğrafyasından bölgeye dolayısıyla da Küba'ya gerçekleşen göçlerin yaşandığı döneme kadar götürebiliriz. Osmanlı pasaportu taşıyan bu kişilerin torunları bugün bile bölgede "El Turco" olarak anılmaktadır. Küba'nın bağımsızlık sürecinde de Osmanlı bu ülkeyle yakından ilgilenmiş ancak bölgede hâkim olan ABD, bu yakınlaşmaya izin vermemiştir. 1960'lardan itibaren Küba'nın Kapitalist dünyaya kendini kapatması ve ABD'nin uyguladığı ambargo nedeniyle ilişkilerin gelişmesi engellenmiştir. Küba, Türkiye için uzun yıllar uzakta ve gizemli bir ülke olarak kalmıştır. 1980'lerden itibaren başlayan ve soğuk savaş sonrası Türkiye'nin Latin Amerika açılımıyla giderek gelişen ilişkilerin analizi bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada iki ülke ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda ne yönde geliştiğine cevap aranırken aynı zamanda geleceğe yönelik beklenti ve önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küba, Latin Amerika, siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler, kültürel ilişkiler

ABSTRACT: The beginning of the relations between Turkey and Cuba can be traced to Ottoman era, especially to the time being when immigration occurred from Arab geography to the region, most particularly to Cuba. The grandchildren of those holding Ottoman passport are still referred to as "El Turco" in the region. Throughout the course of Cuba's independence, the Ottomans were very interested in this country yet the United States as being dominant in the region, did not allow this rapprochement. Since 1960's, as Cuba closing itself to the capitalist world and the United States imposing an embargo, the relations had prevented from advancement. Cuba stayed as a distance and mysterious country to Turkey for several years. Starting with 1980's and developing with Turkey's Latin America reforms post- Cold War compromise the main focus of this paper. The study will question the advancement of relations between two countries from political, economic and cultural aspects, meanwhile expectations and prospects for the future will also be mentioned.

Keywords: Cuba, Latin America, political relations, economic relations, culturel relations.

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

GİRİŞ

Türkiye'den kilometrelerce uzaklıkta Karayipler'de bir ada devleti olan Küba, gerek bağımsızlık süreci, gerek 1959'da yaşanan devrim, gerek 1962'de dünyayı nükleer bir savaşa götürecektir gelişmelerin odağında oluşu (*Füze Krizi*) gerekse 50 yıldan fazladır yaşadığı diplomatik yalnızlık ve yaptırımlar nedeniyle dünya siyasetinde adı çokça geçen bir ülke olmuştur. Küba, her Latin Amerika ülkesi gibi sömürge dönemi yaşamış, İspanya'ya karşı yapılan bağımsızlık mücadelesi sonunda da bulunduğu stratejik konumdan dolayı Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin etkisi altına girmiştir. ABD, Küba'nın siyasi ve ekonomik çerçevesini belirleyici önlemler alırken aynı zamanda da Guantanamo Koyunda bir deniz üssü kurma ayrıcalığını da kazanmıştır (*ABD, Avery Porko Antlaşması ile elde ettiği bu ayrıcalığı Küba'nın itirazlarına rağmen devam ettirmektedir*). Ayrıca Küba'da ülkesinin çıkarlarına hizmet edecek liderlerin iktidarını destekleyen ABD, aksi yöndeki gelişmelere de izin vermemiştir. Özellikle diktatör Batista dönemi Küba halkının çoğunluğu için yoksulluğun, işsizliğin, dışa bağımlılığın ve zulmün arttığı bir dönemdir. Başını Fidel Castro, Che Guevara ve Raul Castro'nun çektiği ve Batista iktidarına son vermek için başlatılan girişim 1959'da başarı kazanmış ve Ada'da Fidel Castro iktidarı başlamıştır. Fidel Castro'nun başlattığı köklü reform hareketleri ABD ve ABD'li şirketlerin aleyhine olunca ülke iktisadi ambargolarla karşı karşıya kalmış ve hatta Castro, ABD'nin desteğini alan sürgündeki Kübalılar tarafından devrilmeye çalışılmış (*1961 Domuzlar Körfezi Çıkartması*) ancak başarı kazanamamıştır. Bundan sonra Ada'da komünizm resmen ilan edilmiştir. (<http://havana.be.mfa.gov.tr/>)

ABD karşıtlığı karşısında Sovyetler Birliği (SB) ile iyi ilişkiler içine girerek siyasi ve ekonomik yalnızlıktan kurtulmayı hedefleyen Küba, 1962'de SB'nin Ada'ya füze konuşlandırmak isteğine olumlu cevap vermiş ancak SB'nin Küba'yı devre dışı bırakarak ABD ile anlaşmaya gitmesi ile ikili ilişkiler yara almıştır (*Bu olayla iki kutup arasındaki ilişkilerde yumuşama dönemine girilmiştir*). Bu gelişmeye rağmen SB ile ilişkilere devam edilmiştir. Küba, bölgedeki devrimci hareketlere de destek vererek ABD karşıtı bloklaşmanın liderliğini yapmıştır. Soğuk savaş sonrası değişim dalgasından siyasi olarak etkilenmese de Sovyet yardımı kesilince kısıtlı da olsa özel yatırımlara izin verilmiş ve ABD ile ilişkilerde de aynı şekilde iyileşme yaşanmıştır. Fidel Castro'nun kardeşine yönetimi devrettiği tarihten itibaren Raul Castro başkanlığında iç ve dış politikasını şekillendiren Küba ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı hazırlanıp uygulamaya koyması ve 2006'yı da Latin Amerika ve Karayipler yılı ilan etmesi ile daha aktif bir hal almıştır. Bugün iki ülke arasında siyasi ilişkiler yanında özellikle ekonomik ve kültürel anlamda önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Dünden Bugüne İkili İlişkiler

İlişkilerin başlangıcını aslında Osmanlı dönemine kadar götürebiliriz. Coğrafi olarak uzaklığına rağmen Osmanlı topraklarından Latin Amerika'ya göçlerin yaşandığını görüyoruz. Bu devrede Amerika kıtasına göçü hızlandıran sebepler arasında, Osmanlı Devleti'nde yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar itici faktör olarak, Kuzey Amerika'daki sanayileşme ve Latin Amerika'daki genişleyen tarım alanlarının ortaya çıkardığı işgücü talebinin yarattığı çekici faktörler sayılabilir. Özellikle Latin Amerika'ya 1860'larda başlayan göç, 1878-79'da hızlanmıştır. 1880 ile 1914 yılları arasında Latin Amerika ülkelerine giden Osmanlı göçmenlerinin sayısının yaklaşık 200 bin kişi olduğu düşünülmektedir. Bu göçmenlerin yerleştiği ülkeler arasında Brezilya ve Arjantin başta olmak üzere Meksika, ve Küba'yı sayabiliriz. 19.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren sonraki bir asır boyunca yaklaşık 40 milyon insan Yeni Dünya'ya göç etmiştir. Bu dönemde günümüz Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'den Brezilya'ya göç edenler 45 bin kişi, Arjantin'e gidenler 138 bin kişi ve Küba'ya gidenler de 4 bin beş yüz kişidir. Latin Amerikalıların "El Turco" diye adlandırdığı bu Osmanlı göçmenlerinin çoğunluğunu Hıristiyan Araplar oluşturmaktadır. (Saltık, 2014:25-26; Akgül,t.y) Bu anlamda Osmanlı devleti için bölge devletlerindeki sayıları yüzbinleri aşan vatandaşlarının hak ve hukukunu temin ve bu ülkelerle olan ticari ilişkilerini geliştirmek için hukuki ve ticari meselelerin çözümüne ait anlaşmaların yapılması mecburiyeti doğmuştur. Osmanlı Devleti, bu ülkeleri yakından tanımak, ticari ve hukuki faaliyetleri takip etmek ve bu ülkelerle kurulacak münasebetleri geliştirerek devam ettirmek üzere buralarda konsolosluk faaliyetlerini başlatmıştır.(Küba'daki Osmanlılar, 2010:15)

Bu ülkelerden biri de Küba'dır. Küba'da konsolosluk açılıncaya kadar ilişkiler Amerika'daki Washington ve New York konsoloslukları vasıtasıyla yürütülmüş, 1873 yılında da John Grandi Havana'ya fahri konsolos olarak tayin edilmiştir. John Grandi'nin ardından 1889'da Kriko Gallostra da fahri konsolosluk yapacaktır. Bunun yanında dönemin padişahı II.Abdülhamit İspanyolca bilen Hariciye personelinden Enver Paşa'yı 1882'de Küba'ya göndererek o dönem İspanyollara karşı bağımsızlık savaşı veren Küba hakkında ayrıntılı rapor talep etmiştir. Enver Paşa, adada olup bitenler hakkında İstanbul'a tafsilatlı raporlar göndermiştir. Bu raporlarda adanın coğrafyasından sosyal hayatına her şeyi görmek mümkündür. Enver Paşa raporunda şu dikkat çekici hususlara da değiniyordu: "Kübalılar ne başka bir ülkeye bağlı olmak ne de başkalarının hâkimiyetini desteklemek için savaşıyorlar. Neredeyse kazanmış oldukları savaşı bitirmeyi hızlandırmak için belki ABD'nin yardımını kabul edebilirler. Kübalıların ruhunda ne phasına olursa olsun bağımsızlığı elde etme kararlılığını görüyorum.

Kültür, dini sebepler ve vatansever değerlerden dolayı eğer Birleşik Devletler aday topraklarına dâhil etmeye niyetlenirse onlara karşı da savaşımaya hazır olacaklardır” (A.g.e:19-22)

Osmanlı Devleti'nin Küba'ya bu ilgisi İspanya ve ABD tarafından pek de hoş karşılanmamasına rağmen 1902'de bağımsızlık sonrası Küba'nın ilk temas kurduğu devletlerden biri Osmanlı Devleti olmuştur. Küba'nın ilk devlet başkanı Tomas Estrada Palma II.Abdülhamit'e bir mektup yazarak ilişkilerin devamını arzuladıklarını bildirmiş, Osmanlı Devleti de buna olumlu cevap vermiştir. Hatta Küba devlet başkanları Osmanlı'ya müracaat ederek konsolosluk açmak isteklerini de belirtmişlerdir.(A.g.e:23) Karşılıklı olarak bu arzuda olduklarını ilan etmelerine rağmen ilk diplomatik ilişkiler ancak 1952 yılında Türkiye ile Küba arasında başlayacaktır. Küba'daki ve Türkiye'deki siyasi gelişmeler ideolojik kamplaşmayı arttırdığından iki ülke ilişkileri belirli bir dönem dondurulmuş ve karşı kamplardaki ülkeler olarak ABD ve SB politikalarının takipçisi olmuşlardır. (www.diplomat.com.tr) Küba füze krizi doğrudan Küba'yı etkilese de dolaylı olarak Türkiye'yi de etkilemiş ve iki ülke de kutup liderleriyle olan ilişkilerinde yara almışlardır. 1980 sonrası iki ülke büyükelçi atamaları yaparak ilişkilerinde yeni bir döneme başlamışlarsa da ilişkiler ancak 1990 sonrası Türkiye'nin “Latin Amerika Açılımı” doğrultusunda hız kazanacak ve bu tarihten itibaren birçok alanda ikili anlaşmalar yapılacaktır. (www.mfa.gov.tr)

1. Siyasi İlişkiler:

60 yıldan fazladır iki ülke ilişkileri sorunsuz olarak devam etmektedir. Hatta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Küba'nın sunduğu ve “ABD'nin Küba'ya uyguladığı ekonomik, mali ve ticari ambargonun sona erdirilmesi” amacını taşıyan karar tasarısı için Türkiye her yıl olumlu oy vererek Küba'nın bu yöndeki çabasını desteklemektedir. (<http://havana.be.mfa.gov.tr/>) Soğuk savaş dönemi bloklaşmadan dolayı bir yakınlaşma yaşanmasa da soğuk savaşın sonu ile ikili ilişkilerde yeni bir dönem başlamış ve çok yönlü bu ilişkiler hız kazanarak devam etmiştir. Küba eski Devlet Başkanı Fidel Castro, 1996'da İstanbul'daki Habitat toplantısına katılmış, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da 2015 Şubat ayında yaptığı bölge ziyaretine Küba'yı da eklemiştir. Söz konusu ziyaret 20 yıllık aradan sonra Cumhurbaşkanı düzeyinde bölgeye gerçekleştirilen ilk ziyaret olmuştur. Bundan önceki ilk Cumhurbaşkanı düzeyindeki ziyaret 1995 yılında Süleyman Demirel'in bölge ziyaretiydi. (<https://middleeastmonitor.com>)

Bunun dışında iki ülke arasındaki resmi ziyaretler aşağıdaki gibidir;

-Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin'in 16-20 Haziran 2004 tarihlerindeki Küba ziyareti

-Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek 'in 2009 yılında KEK Toplantısı vesilesiyle Küba'ya gerçekleştirdiği ziyaret

-Mayıs 2014'de dönemin AB Bakanı, şu anki Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Küba ziyareti

-Ekim 2014'de Ankara'da gerçekleştirilen V. Küba-Türkiye Siyasi İstişarelerine Küba Dışişleri Bakanlığı İkili Siyasi İlişkiler Genel Müdürü Büyükelçi Gerardo Penalver'in katılımı

-Kasım 2015'de düzenlenen 33. FIHAV'a (Havana Uluslararası Fuarı), Ekonomi Bakanlığı öncülüğündeki heyetin ilk kez milli düzeyde katılmak üzere gerçekleştirdikleri Küba ziyareti. (<http://www.havana.be.mfa.gov.tr>)

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Küba'ya ziyareti, bu ülkeye yapılan Cumhurbaşkanlığı düzeyindeki ilk ziyaret olması ve Küba tarihinde ilk resmi ziyaret olması açısından da önem taşımaktadır. Bu ziyarette Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik, milletvekilleri, işadamları ve basın mensupları iştirak etmiş ve bu ziyarete Küba tarafından da Dışişleri Bakanı Bruno Rodriguez, Kültür Bakanı Julian Gonzalez, Turizm Bakanı Manuel Marrero ve Dış Ticaret ve Dış Yatırım Müsteşarı Antonio Carricarte eşlik etmiştir. Muhataplar ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik görüşmeler yapmışlardır. (www.dw.com; www.latino.foxnews.com)

Küba'da parlamento yılda sadece 2 kez toplanarak Devlet Konseyi veya Bakanlar Konseyi'nin veya Parlamento Komisyonlarının aldığı kararları onaylama işlevinden başka bir pozisyona sahip olmadığından iki ülke parlamentolarında diğer ülkelerde olduğu gibi özlü bir ilişki mevcut değildir. Ancak yine de iki ülke parlamentolarında dostluk grupları oluşturulmuştur. TBMM'deki Küba Dostluk Grubu Başkanı Ayşenur Bahçekapılı, Küba Cumhuriyeti Parlamentosu bünyesindeki Türkiye Dostluk Grubu Başkanı ise Néstor Bárbaro Hernández Martínez'dir. (www.tbmm.gov.tr)

Metinde sözü edilecek anlaşmalar dışında iki ülke arasında çeşitli alanlarda birçok anlaşma da imzalanmıştır: Türk Standartları Enstitüsü ile Küba Ulusal Standartlar Bürosu arasındaki anlaşma (1994); Gümrük İdareleri Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı (1996); Sağlık Alanında İşbirliği Protokolü (1996); Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası(1998); Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması (1999); Türk Eximbank ve Küba Ulusal Bankası arasındaki Güvence Anlaşması (1999); Karantina ve Bitki Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması (2003); Hayvan Sağlığı İşbirliği Anlaşması (2003). (www.mfa.gov.tr/ii_bilateral)

Sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkeler arasında olmayan Küba’da bir de Atatürk büstü bulunmaktadır. Heykeltıraş Metin Yurdanur tarafından yapılan ve kentteki yabancı bir devlet başkanına ait tek büst olan Atatürk büstü 2008 yılında Havana’nın tarihi semtindeki Puerto Caddesine dikilmiştir. Aynı heykeltıraşın Küba’nın ulusal kahramanı Jose Marti anısına yaptığı heykel de Ankara’da Çankaya parkındadır. (www.radikal.com.tr) Bunun yanında Küba, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyine üyeliğini destekleyen ilk ülkelerden biridir. İki ülke ayrıca, uluslararası sorunların barışçıl yoldan çözümlenmesi, terörle mücadele gibi konularda ortak düşüncelere sahiptir. (www.diplomat.com.tr) Küba’da Umuma Mahsus Pasaport hamilleri vizeye tabiyken; Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri yapacakları seyahatlerinde vizeden muafır. (www.mfa.gov.tr/turk-vatandaslarinin) Havana’da büyükelçiliğimiz ve bir de ticaret müşavirliğimiz, Ankara’da da Küba büyükelçiliği vardır. 2012 yılı Türkiye-Küba ilişkilerinin 60. yılı olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır.

2. Ekonomik İlişkiler:

Sosyalist ilkelere dayalı, devlet kontrollü planlı bir ekonomiye sahip Küba’da yabancı yatırımcılara ancak Küba devlet şirketleriyle yapacakları ortaklık doğrultusunda izin verilmektedir. Özellikle soğuk savaş sonrası Sovyet yardımlarının durmasıyla yatırımlar teşvik edilmiştir. Küba ayrıca 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne üye olmuş ve 1959’dan beri devam eden ticari ambargo 2000’li yıllardan itibaren ABD tarafından esnetilmiştir. 2001’de yaşanan Michele Kasırgası sonrasında gıda stokları azalan Küba 2003 yılından itibaren ABD’den tarım ve gıda ürünleri almaya başlamıştır. Ayrıca iki ülke arasında seyahat ve ticaret alanında kısıtlamaların azaltılması, mali işbirliğinin artırılması konusunda da olumlu yönde gelişmeler vardır. Amerika Devletleri Örgütü (Organization of American States, OAS) de 1962’den beri Küba’ya uyguladığı yaptırımları 2009’dan itibaren kaldırmıştır. Bu gelişmelerin ülke ekonomisine orta ve uzun vadede olumlu yansıtacağı bir gerçektir. Aşağıdaki tabloda verilen ekonomik göstergeler de bunu doğrulamaktadır. (www.ekonomi.gov.tr/25)

Ekonomik Göstergeler:

Yıllar	GSYİH (milyon dolar, nominal fiyatlarla)	Reel Büyüme Oranı (%)	Kişi Başına GSYİH (dolar)	Enflasyon Oranı (%)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)
2012	73.139	3.0	11.166	5.5	5.900	13.869
2013	77.150	2.7	11.606	6.0	5.566	14.773
2014	82.527	1.3	11.930	5.3	5.477	14.951
2015	89.576	4.1	12.519	4.4	5.160	15.778

Kaynak: The Economist Intelligence Unit,2015

Küba'nın başlıca ihraç malları şeker, nikel, kobalt, tütün, biyotıp ürünleri, deniz ürünleri, rom, narenciye iken, ülke en fazla petrol, petrol mamulleri, gıda, makine ve teçhizat ithal etmektedir. Ülke dünyanın en büyük nikel üreticisi ve tedarikçisidir. Küba ihracatının 28-30%'unu Çin pazarına gerçekleştirmektedir. 2013 yılında, Çin pazarına ihracatı 504 milyon dolardır. İhracatta diğer önemli pazarlar Kanada, İspanya, Venezuela, İngiltere ve Belçika'dır. Küba'nın, 2013 yılında ithalat yaptığı pazarların başında yine Çin gelmekte; bu ülkeyi İspanya, Brezilya, ABD, Kanada ve Meksika takip etmektedir". (www.ekonomi.gov.tr/419) ABD de ambargoda yaptığı esneklik nedeniyle Küba'nın ithalat yaptığı ülkeler arasına girmiştir. Ülkenin enerji konusundaki dışa bağımlılığından dolayı yenilenebilir enerji kaynakları konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu anlamda diğer ülkelerle olduğu gibi Türkiye ile de ortak projeler yürütülmektedir. Bu çerçevede Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkanlığı ve Küba Dış Ticaret Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde bölgeye yönelik yürütülen projelerden biri olan Güneş Enerjisi Laboratuvarları Kapasite Artırımı Programı kapsamında Kübalı uzmanlara İzmir'de Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü'nde eğitim verilmiştir. Ekim 2014'de Ege Üniversitesi ve TİKA'dan bir grup heyet Küba ile güneş enerjisi alanındaki gelişmeleri yakından takip etmek ve Türkiye ile Küba arasında sözkonusu alanda işbirliğini geliştirmek, bilgi ve teknoloji değişimine katkı sağlamak amacıyla Havana'yı ziyaret etmişlerdir. Bunun yanında Zamorano Tarım Üniversitesi Çevresel Analiz ve Yenilenebilir Enerji Laboratuvarına bir Atomik Emme Spektrofometre cihazı ile bir adet İKA kolonimetre temini sağlanmıştır. (www.tika.gov.tr/5400; www.milliyet.com.tr)

Ülkede batılı şirketlerle ortak yatırıma olanak sağlayan 50 Sayılı Yatırım Kanunu 1982 yılından itibaren yürürlüktedir. 2003 yılında yapılan düzenleme ile

de bu yatırımlar teşvik edilmektedir. Bu anlamda Küba’da oluşturulan özel yatırım bölgelerinde yabancı yatırımcılara 8 ile 10 yıla varan kurumlar vergisi muafiyeti ve ücretsiz arazi temini söz konusudur. Küba’daki yabancı yatırımların % 25’i İspanya, %15’i Venezuela, %14’ü Kanada ve %11’i İtalyan firmalarınca gerçekleştirilmektedir. (www.itohaber.com) Küba’ya uygulanan ambargonun kalkmasıyla bu ülkeye yapılacak yabancı yatırımlarda bir artış olacağı gerçektir.

Türkiye ile Küba arasında da 22 Aralık 1997’de “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma” imzalanarak karşılıklı yatırım olanakları sağlanmıştır. (www.ekonomi.gov.tr/227) Ülkeye yapılan yatırımların %68’i turizm sektöründe olduğundan ülke ekonomisinde turizm gelirleri önemli bir paya sahiptir. Yıllardır keşfedilmeyi bekleyen Küba’yı her yıl milyonlarca kişi ziyaret etmektedir. Küba’ya turist gönderen ülkelerin başında bir milyondan fazla kişi ile Kanada gelmektedir. Kanada’nın ardından listede ikinci sırada yer alan ABD’yi İngiltere ve Almanya izliyor. (<http://emlakkulisi.com>) Türkiye’den de yılda yaklaşık 10 bin kişi bu ülkeye gitmektedir. Ziyaretlerdeki bu artışın 'Zaman kapsülü' olarak nitelendirilen ülkenin özellikle ABD ile olan yakınlaşma sonrası bu dokusunu kaybedeceği korkusu nedeniyle oluğu söylenmektedir. Küba turizm gelirlerini çok önemseyerek bu sektöre yatırımlar yapmakta ve dünya turizminde önemli bir pay sahibi olmayı hedeflemektedir. Bu anlamda fırsatları da kaçırmayan Küba, Türkiye’nin Rusya ile yaşadığı sorunlardan sonra Rus turistlere yeni bir alternatif olmaya çalışmaktadır. (<http://mundo.sputniknews.com>)

Türkiye’den Küba’ya beklenen miktarda yatırım maalesef yapılmamaktadır. Türk şirketlerinden biri olan Giraylar A.Ş., ekolojik bir tatil köyü kurma girişimiyle ülkede ilk Türk yatırımlarını başlatmıştır. (www.giraylar.com.tr) Giraylar ayrıca Türk ürünlerine yönelik iki farklı isimde market zinciri kurmayı da hedeflemektedir. Bazaar Turco ve Bazaar Estambul adıyla kurulacak marketler Küba tarihinde de bir ilk olacak ve Küba’da ilk kez yabancı bir ülkenin ürünleri özel markette satılmış olacaktır. Bu proje için Küba Ordusu’na ait 2 bin 180 marketi bulunan TRD Caribe adlı zincirle anlaşılmıştır. (www.sabah.com.tr) Küba’daki tek Türk firmasının sahibi Ömer Giray Küba’da bulunma nedenini “Küba’da henüz Türk firmalarının bulunmaması, ileride potansiyel bir ekonomi olacağına inanç ve insanlarına karşı olan sevgi ve güven” diye açıklamıştır. (www.girisimhaber.com)

Türkiye ile Küba arasında yapılan anlaşmalar ve protokoller çerçevesinde ticaret hacminde de bir artış gözlenmektedir. İki ülke 29 Ağustos 1996’da “Ticaret, Ekonomik ve Sınai İşbirliği Anlaşması” imzalayarak dostane ilişkileri güçlendirmeyi ve ticaret, ekonomik ve sınai işbirliğini arttırmayı hedeflediklerini onaylamışlardır. Bu anlaşmanın 7. maddesi uyarınca Türkiye-Küba Ticaret,

Ekonomik ve Sınai İşbirliği Karma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon çerçevesinde birçok protokol de imzalanmıştır. Bu protokollerde taraflar ikili ilişkilerin geliştirilmesi, var olan sorunların giderilmesi ve yeni işbirliği olanaklarının artırılmasına yönelik kararlar almışlardır. Küba ile ayrıca çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması müzakereleri halen devam etmektedir. (Ticaret, Ekonomi ve Sınai İşbirliği Anlaşması. (www.ekonomi.gov.tr; www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi)

Türkiye-Küba Karma Ekonomik Komisyonu(KEK) da faal bir şekilde çalışmıştır. Özellikle totaliter rejimler ve gelişme yolundaki ülkelerle işbirlikleri bu komisyonlar aracılığıyla yapılmaktadır. 5. Dönem KEK Toplantısı sırasında, Küba Tarafı, Küba Demiryolları Birliği (UFC) ile Türk şirketleri TÜLOMSAŞ ve TÜDEMSAŞ'ın çeken ve çekilen araçların bakım onarım ve imalatı konusunda işbirliği yapmaları için bir mekanizma oluşturulması önerisinde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'den 500 yük ve yolcu vagonu ile 15 kullanılmış, 15 yeni lokomotif satın almak istediklerini belirtmişler, bunun finansmanı için gerekli kredinin de Türk Eximbank tarafından verilmesi teklifinde bulunmuşlardır. (www.wowturkey.com ; www.kutso.org.tr) Ancak görüşmelerden anlaşma çıkmayınca Küba bu ihtiyacını Çin'den sağlama yoluna gitmiştir. Nitekim Küba Maliye Bakanlığı ile Çin'li Eximbank arasında yeni bir anlaşma imzalanmış ve böylece Eximbank toplamda 240 adet alınacak yolcu vagonu için Küba'ya kredi sağlamıştır. (<http://rayhaber.com>)

Türkiye-Küba 5. Dönem KEK Toplantısı Protokolü çerçevesinde Sağlık Bakanlığı da iki ülke Zehir Danışma Merkezleri arasında doğrudan temas sağlanmasının teşviki, çeşitli konularda uzman ve bilimsel bilgi değişiminin sağlanması, biyolojik ürünlerin ülkemizde üretilmesi yönünde yapılacak çalışmalarda işbirliğinin uygun olduğunu bildirmiştir. Bunun yanında, Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın Ekim ayındaki Küba ziyaretinde de aşı üretimi, biyoteknolojik ürünlerin eşdeğerlerinin ülkemize ithali veya Türkiye'de ortak üretimi, bu konudaki imkânları araştırmak üzere bir tıp heyetinin Havana'ya gönderilmesi, benzer nitelikli bir Küba heyetinin Türkiye'ye davet edilmesi, Küba ile Türkiye'de ortak bir ortopedi hastanesi kurulması imkânlarını araştırmak üzere Frank Pais Hastanesinden bir heyetin Türkiye'ye davet edilmesi ve benzer bir heyetin Türkiye'den anılan hastaneye gitmesi konuları öncelikle gündeme gelmiştir. (www.kutso.org.tr)

Sağlık alanında çok iyi bir noktada olan Küba'nın en önemli ihracat kalemlerinden biri de doktor ihracatıdır. Öyle ki ülke, yurtdışına gönderdiği doktor başına, bu doktorları misafir eden ülkelere belirli bir ücret alıyor. Bu ücretin bir

kısmı doktorlara maaş olarak ödenirken, bir kısmı ise ülke hazinesine aktarılıyor. 2014 verilerine göre Küba'nın yurtdışına gönderdiği doktorların hazineye katkısı 8 milyar doları bulmuş durumda. Küba'nın bu sağlık potansiyelinin Türkiye'nin hekim açığını kapatmak için kullanılmak istendiği Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Latin Amerika turunda dile getirilmiştir.(www.ntv.com.tr) Bunun dışında Küba'da geliştirilen Hepatit C aşısının Kayserili Hasbiotech tarafından üretilmesi de gündemde. Türk firması, Kübalı muhataplarıyla görüşmeler yapsa da aşı üretim aşamasına gelemediğinden henüz bir gelişme yaşanmamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün değerlendirmelerine göre, aşı devreye girdiğinde yıllık 13 milyar dolarlık bir pazarı olacak.(www.dunya.com)

Küba, iki ülke arasında gemi mürettebatlarının değişimi konusunda da işbirliğine gidilmesi önerisini Denizcilik Müsteşarlığında gerçekleştirilen toplantıda gündeme getirmiştir. Denizcilik Müsteşarlığı yetkilileri mürettebat ve kaptan değişiminin sağlanabilmesi için ehliyet belgelerinin karşılıklı olarak tanınması gerekliliğini belirtmişlerdir. Küba heyeti ayrıca, Küba'nın Türk tersanelerinde 40-60 bin tonluk tanker inşa edilmesi konusunda İstanbul Tuzla'da temaslarda bulunacaklarını ifade etmişler ancak gemilerin finansmanı ile ilgili hususlar görüşmede ele alınmamıştır". (www.kutso.org.tr)

8. Dönem KEK toplantısı için Türkiye'ye gelen Küba Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik İşbirliği Bakanı Marta Lomas Morales, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'le bir araya gelerek iki ülkenin ortaklaşa yapabilecekleri enerji projeleri hakkında görüşmüşlerdir. Bu çerçevede iki bakan petrol ve doğalgaz aramaları ile diğer bazı enerji konularında ortak çalışmalar yapmak için mutabık kaldıklarını dile getirmişlerdir. Küba karasularındaki petrol rezervlerinin 20 milyar varili aşabileceği öngörülmektedir. Bu durumda Küba dünyanın en büyük 20 üreticisi arasına girebilir. (www.internethaber.com;www.cnnturk.com;www.cubaheadlines.com)

Komisyon toplantısı son olarak 28-31 Ekim 2009 tarihlerinde Küba da yapılmıştır. Bu vesileyle Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek ve beraberindeki heyet Küba'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Dış Ticaret ve Yabancı Yatırımlar Bakanı ve Küba tarafı KEK Eşbaşkanı Rodrigo Malmierca Díaz'ın yanı sıra, Bakanlar Konseyi Başkan Yardımcısı (Başbakan Yardımcısı düzeyindedir) Ricardo Cabrisas Ruiz, Yüksek Öğrenim Bakanı Miguel Diaz Canel, Dışişleri Bakan Vekili Marcelino Medina Gonzales ve Adalet Bakan Vekili Dr. Urbano Pedraza Linares ile görüşmeler yapmıştır. Bu toplantıda "iki ülke arasında yasal altyapı, Eximbank kredileri, yatırımlar, enerji, sağlık, turizm, ulaştırma, gemi inşa, bilim ve teknoloji, müteahhitlik ve müşavirlik hizmetleri, eğitim ve kültür" alanlarında işbirliği imkânları ele alınmıştır.(www.turkishny.com)

İki ülke arasındaki ticaret beklenen rakamlara ulaşmasa da gelişme halindedir. Küba Türkiye'den gıda maddeleri, ucuz ev tüketim ürünleri, tekstil ürünleri, inşaat/banyo sıhhi tesisat malzemeleri, makine, elektrik malzemeleri, kablo, cam ürünleri ve su pompaları ithal ederken, Türkiye Küba'dan ilaç, tütün mamulleri ve mangal kömürü ithal etmektedir. 2014 itibariyle Türkiye'den Küba'ya yapılan ihracat hacmi 12 milyon dolarken Küba'dan yaptığı ithalat 15 milyon dolardır. Türkiye'nin Küba'dan ithal ettiği ürünlerin çeşitliliğinin ihracata kıyasla daha kısıtlı olduğu görülmektedir. 2014 yılı itibariyle, toplam dış ticaret hacmi: 27 milyon dolar ve dış ticaret dengesi -3 milyon dolardır. (www.gso.tr) 2015 yılında Küba'ya ihracatımız 10 milyon dolara inerken, ithalatımız 16,9 milyon dolar düzeyine çıkmıştır. (www.ekonomi.gov.tr/475)

Bunun dışında Havana'da her yıl gerçekleştirilen Havana International Fuarı (FIHAV) Expo Cuba'ya katılan Türk firmaları yeni fırsatları da kovalamaktadırlar. Fuara katılan firma sayısı giderek artmaktadır. (www.haberler.com/isadamlari-kuba/) 2-7 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen 33. FIHAV'a ilk kez milli düzeyde katılım sağlanmıştır. Ekonomi Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Tarık Sönmez başkanlığında, İhracat Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Nilüfer Sandıklı ve İhracat Genel Müdürlüğü Uzmanı Sinem Eğlenen'den oluşan resmi heyet, Küba Dış Ticaret ve Dış Yatırımlar Bakanlığı Bakan Yardımcısı Ileana Nunez Mordoche, Küba Ticaret Odası Başkanı Orlando Hernandez Guillen ve Mariel Özel Kalkınma Bölgesi Genel Müdürü Ana Teresa Igarza ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde Küba tarafı, yabancı sermaye girişlerini teşvik eden yeni mevzuatı çerçevesinde Türk yatırımcıların Küba'ya ilgi göstermelerini beklediklerini, Türkiye'nin FIHAV'a milli katılım gerçekleştirmesinden memnun kaldıklarını, Türkiye-Küba ekonomik ilişkilerini geliştirmek üzere gerekli çabayı göstermeye hazır olduklarını kaydetmişlerdir. (www.cubanews.acn.cu/economy/4061)

11 Şubat 2015'te Küba'da toplanan ve ev sahipliğini DEİK Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Cihad Vardan'ın yaptığı Türkiye-Küba İş Forumu'na Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, Küba Dış Ticaret ve Yatırımlar Bakan Vekili (MINCEX) Antonio Carricarte ve Küba Ticaret Odası Başkanı Orlando Hernandez katılmıştır. Bu Formun sonunda Vardan ile Küba Ticaret Odası Dış İlişkiler Müdürü Celia Labora Rodriquez arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Vardan, Türk yatırımcılarının Küba'da otel, marina, golf sahası gibi tesislerin inşasına ve işletilmesine yatırım yapabileceğini söylerken, DEİK ve Küba Ticaret Odası arasında imzalanacak İyi Niyet Anlaşması ile Türkiye- Küba İş Konseyini kurmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Kurulacak bu konsey ile ekonomik ilişkilerin daha ileri seviyelere çıkartılması için çeşitli projelerin hayata geçirilebileceği

vurgulanmıştır.(www.deik.org.tr;www.en.escambray.cu;
www.cubanews.acs.cu/economy/2467)

Ancak tüm bu çaba ve girişimlere rağmen iki ülke arasındaki hedeflenen rakamlara ulaşamamakta ve bazı girişimlerden de beklenen olumlu gelişme yaşanmamaktadır. Örneğin TEKEL ile Küba devlet Kuruluşu CATEC firmasının % 50'şer payla iştirak ettikleri ve toplam 1.683 milyar TL sermayeli TEKA Puro Üretim ve Ticareti A.Ş., 2001 yılı Ocak ayından itibaren %100 Küba tütününden mamul FONSECA marka mini ve midi puroların deneme üretimine başlamış ancak ihraç edilememiştir. Şirket satış konusunda istenilen seviyeye ulaşamamış özellikle ihracatın artırılmasına yönelik olarak Küba tarafının sermayeye katılım taahhüdü olan Küba puro satış Şirketi HABANOS SA'nın uluslararası dağıtım ağından da bugüne kadar tam olarak yararlanamamıştır. Yeni bir eylem planı da fayda etmeyince 2003 yılında taraflar şirketin kâra geçemeyeceği görüşü ile tasfiyesine karar vermişlerdir.(www.kutso.org.tr)

Bu girişimlerden biri de Türkiye Şeker Fabrikaları ile Küba Devlet kuruluşu arasında üçüncü ülkelerde şeker ve yan ürünleri imalatında kullanılacak teçhizatın üretimi konusunda muhtemel işbirliği imkânlarının araştırılması ve ortak alkol üretim tesisi kurulması girişimidir. Bu amaçla çeşitli çalışmalar yapılmış ancak gerek Küba tarafının teknolojik düzeyinin geri olması gerekse bu tür yatırımların ekonomik olmadığı konusundaki Türk tarafı görüşleri nedeniyle bugüne kadar herhangi bir gelişme kaydedilememiştir.(A.g.e)

Yine tarım konusunda 1999 yılında imzalanmış bulunan Tarım İşbirliği Anlaşması kapsamında Bakan Yardımcıları düzeyinde İkili Çalışma Grubunun 2004 yılının ilk yarısında Ankara'da gerçekleştirilmesi KEK Toplantısı sırasında karara bağlanmış ancak, bu toplantı bugüne kadar gerçekleştirilememiştir. Diğer taraftan, 5. Dönem KEK müzakereleri sırasında, taraflar, balıkçılık ürünleri, ürün güvenliği ve kalite kontrol alanlarında işbirliği yapmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bu çerçevede Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, deniz ürünleri konusunda eğitim almak üzere bir uzmanı (ulaşım masrafları Küba tarafınca karşılanmak üzere) ülkemize davet etmiş ancak, sonuç alınamamıştır. (A.g.e)

İki ülke arasında Nohut Tohumu Islahı Projesi Cumhuriyet Üniversitesi ile işbirliği halinde, Küba Tarım Bakanlığı ile yürütülmektedir. Nohut projesi kapsamında, Türkiye'den saha uygulaması yapılmak üzere Küba'ya gönderilen 17 nohut türüne uluslararası normlara uygun sağlık sertifikalarının olmadığı gerekçesiyle Küba gümrüğünce el konulmuş ve daha sonra da imha edilmiştir. Küba makamları 17 türünün sağlık sertifikalarıyla yeniden Küba'ya gönderilmesini talep etmiştir. (www.tika.gov.tr/15396)

2001 yılında Küba tarafı, Hema Traktör Sanayi A.Ş.'ye müracaat ederek, Küba'da ortak traktör üretimi konusundaki talebini dile getirmiş ancak üretimin şekli ve miktarı hususunda Küba tarafından açık ve kesin bilgiler alınmamış olması nedeniyle bir gelişme sağlanamamıştır. Bu defa, Küba tarafı Türk Traktör A.Ş. ile aynı konuda temasa geçmiştir. Türk Traktör A.Ş. yetkilileri üretim miktarının kendi değerlendirmeleri için esas olduğunu belirtmekle birlikte, İtalyan ortaklarının ABD firması ile birleşmesi nedeniyle konuya ihtiyatlı yaklaşmaktadır.(www.kutso.org.tr)

İkili ilişkilerin gelişmesinde olumlu bir adım da THY'nin İstanbul-Havana-Mexico City güzergâhında tarifeli sefer gerçekleştirme talebidir. Konuya ilişkin Meksika ve Küba sivil havacılık makamları nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmuş, ancak ilgili makamlardan olumsuz yanıt alınmıştır.

3. Kültürel İlişkiler:

Özellikle kültürel ilişkiler açısından aktif politikalar izlenmektedir. Bu amaçla iki ülke arasında 29 Haziran 1999'da Ankara'da "Kültürel, Bilimsel ve Eğitim İşbirliği Anlaşması", 19 Haziran 2004'te de Havana'da "Spor Alanında İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde eğitim, bilim, kültür ve sanat; basın ve yayın; gençlik ve spor hakkında işbirliği programı oluşturulmuştur. Böylece iki ülke yukarıda bahsedilen alanlarda karşılıklı değişimler düzenlemenin yanı sıra, halkları arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmeyi de amaçladıklarını beyan etmişlerdir. (www.resmigazete.gov.tr)

Buna yönelik somut çalışmalarından biri Ankara Üniversitesi ve Havana Üniversitesi arasında Mart 2009'da imzalanan Akademik İşbirliği Protokolüdür. Bu protokol çerçevesinde Ankara Üniversitesi bünyesinde Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (LAMER) 29 Temmuz 2009'da açılmıştır. Buna paralel olarak Havana Üniversitesi Sanat ve Edebiyat Fakültesi (Universidad de La Habana, Facultad de Artes y Letras) bünyesinde de Türk Tarih ve Kültürü Kürsüsü kurulması kararlaştırılmış ve Kürsü, görevlendirilen Ankara Üniversite'sinden bir öğretim üyesi ile 2013 yılında faaliyetlerine başlamıştır. TİKA ve Havana Üniversitesi arasında bir Akademik İşbirliği Protokolü imzalanmış olup, anılan tarihten beri Ankara Üniversitesi'nden her dönem bir öğretim görevlisi sözkonusu Kürsüde ders vermek üzere görevlendirilmektedir. Öğretim üyelerinin yolluk ve yevmiyeleri TİKA Başkanlığı ve Ankara Üniversitesi LAMER tarafından karşılanmaktadır. Kürsü tarafından verilen "Türkçe" ve "Türk Tarihi" derslerine Havana Üniversitesi öğrencilerinin yanı sıra ülkemizdeki lise mezunu seviyesine denk eğitim düzeyine sahip bütün Kübalılar ücretsiz olarak

katılabilmektedir. (www.haberler.com/havana-universitesi;
www.havana.be.mfa.gov.tr)

Kültür ve Turizm alanlarında İşbirliği Mutabakatları, her iki ülkenin Bakanlarının katılımıyla, İslam Kültür ve Sanat Platformunca Havana’da düzenlenen, “Doğumunun 1443. Yılında Hz. Peygamber, Aşk-ı Nebi” konulu hat sergisinin açılışı sırasında Şubat 2015’de imzalanmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde 10-11 Şubat 2015 tarihlerinde Küba’yı ziyaretinde TİKA Başkanı Serdar Çam ve Küba Televizyonları Genel Müdürü Danylo Lopez arasında “Küba Televizyonlarında TRT yapımı dizilerin gösterilmesi amacıyla işbirliği mutabakatı (TİKA’nın teçizat başışı karşılığında Küba televizyonunun TRT dizisinin İspanyolca dublajını yapması) imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde Ekim 2015’de dublaj sistemine ilişkin tüm malzemelerin Küba tarafına teslimi sağlanmış, TİKA uzmanlarınca kurulumu yapılmıştır. Mevcut aşamada, Küba tarafının beğendiği 2 dizinin (Cam kırıkları ve Güle Güle) İspanyolca metinleri Küba tarafına iletilmek üzere TRT’den beklenmektedir. Bundan sonraki süreçte Küba tarafı İspanyolca metinlerin dublajını yapacak ve Türk dizisi yayınlanmaya hazır hale gelecektir. (www.tika.gov.tr/19985)

Karikatürçüler Derneği Başkanı Metin Peker ve beraberindeki beş dernek üyesi karikatür sanatçıları Erdoğan Başol, Kadir Doğruer, Metin Üstündağ, Murat Özmenek ve Ali Rıza Koçyiğit Küba’lı meslektaşlarından aldıkları davet üzerine 7-14 Kasım 2015 tarihlerinde bir dizi etkinlik düzenlemek üzere Havana’ya gitmişler ve Havana Üniversitesi’nde "Türk Karikatürü" konulu bir karikatür sergisi düzenlemişlerdir. Bu serginin dışında "Türk Kültürü Günleri" adı altında bir dizi etkinlik de (Kürsü Başkanı tarafından ülkemizin ve kültürünün tanıtımı, "Modern Türkiye için Atatürk" ve "Büyük Hitit Medeniyeti" konulu konuşmalar, Ankara Üniversitesi ile Havana Üniversitesi'nin ortaklaşa basımını gerçekleştirdiği "Turquinos" dergisinin yeni sayısının tanıtımı, "Veda" filminin gösterimi, ülkemizi tanıtıcı video izletimi) gerçekleştirilmiştir. Karikatür sanatçılarımız, Havana'da Kübalı karikatürçüler ve sanatseverlerle çeşitli toplantılarla biraraya gelip, "Türk Karikatürü ve Nasreddin Hoca Karikatür Yarışması" konulu iki adet konferans da vermişlerdir. (www.milliyet.com.tr/1053123)

29 Ekim 2015 tarihinde düzenlenen Cumhuriyet Bayramı Resepsiyonumuzda sunulan UNESCO "Dünya Miras Listesi" ile "Taslak Listesi"ne kayıtlı eserlerden oluşan fotoğraf sergisi, 24 Kasım 2015 tarihinde Havana'nın en prestijli mekânlarından biri olan "San Francisco De Asis" Bazilika ve Manastırı binasının sergi bölümünde gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle mekânın salon bölümünde de Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu, "Dünya Kültür Mirası Olarak

İstanbul'un Tarihi Alanları: Anıtlar, Anılar ve Yazılı Belgeler" başlıklı bir konferans vermiştir.(A.g.e)

Türk sinemasının 100. yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde Latin Amerika'da Brezilya, Şili ve Küba'yı kapsayan "Latin Amerika Türk Film Festivali'nin Küba bölümü 27-29 Kasım 2015 tarihleri arasında Havana'da gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Başbakanlık Tanıtma Fonu'ndan da destek sağlanarak düzenlenen Festival'de günde iki film olmak üzere, üç günde toplam 6 film gösterime sunulmuştur. (A.g.e)

Küba'da yaşayan Müslüman nüfusun ibadetlerini gerçekleştirecekleri bir ibadethanelerinin olmayışı ve din adamlarının noksanlığı Küba'daki İslam topluluğu tarafından sıklıkla dile getirilen bir sorundur. (<http://aa.com.tr>) Nitekim Küba İslam Birliği Başkanı İsmail Pedro 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'i ziyaret ederek Türkiye'den din eğitimi ve din hizmetleri konusunda yardım istemiş ve Türkiye de bu konuda her türlü yardımı yapacağı sözünü vermişti. (www.diyanet.gov.tr) Bu anlamda Küba'dan gelen din adamlarına eğitim verilmiş, Havana'da bir Mescit açılmış (www.milliyet.com.tr/2086214) ve bir iki sene önce de Diyanet İşleri Bakanlığı'ndan bir heyet Küba'ya giderek Havana'da Türk mimarisini yansıtan bir cami yapılması hususunu karşı tarafa iletmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Küba gezisinde bu konu tekrar gündeme gelmiş ve Türkiye'nin eğer izin verilirse Havana'ya cami inşa edebileceği ifade edilmiştir. (www.tccb.gov.tr) Ancak Kübalı yetkililer buna sıcak bakmamışlardır. Küba hükümeti, "Küba Camisi" projesi altında yapılacak caminin Türk-İslam mimarisi ile inşa edilmeyeceğini ve camiye bütün ülkelerin katkıda bulunabileceğini bildirmişlerdir. Türkiye, Küba makamlarına Türk camisi yapılması yönündeki arzusunu tekrarlayarak yapılacak camiye ilaveten Havana'da ya da başka bir şehirde (Türk öğrencilerin yoğunlaştığı) ikinci bir cami yapılabileceğini dile getirmişlerdir. (www.haberler.com/cami-bir)

Bu gelişmeler yanında Küba da Türkiye'de kültürel ilişkilere destek olacak girişimler içindedir. Türkiye ve Küba halkları arasındaki dostluk ve dayanışmayı geliştirmek, iki ülke arasındaki kültürel, sosyal, ekonomik, bilimsel, kurumsal, mesleki ve sportif ilişkileri güçlendirmek, Küba'nın toplumsal, tarihi, bilimsel, kültürel ve sanatsal değerlerini Türkiye kamuoyuna tanıtmak amacıyla Türkiye'de kurulan iki dernek vardır. Bunlardan biri İstanbul'daki "Küba Kültür Derneği" diğeri de Ankara'daki "Jose Marti Küba Dostluk Derneği"dir. (www.kubakulturmerkezi.com; www.facebook.com)

BEKLENTİ, ÖNERİLER VE SONUÇ

Osmanlı döneminde başlayan ancak 1952 yılına kadar ciddi bir gelişme yaşanmayan ikili ilişkiler, sistemdeki kutuplaşma nedeniyle uzun bir dönem dondurulmuş, 1980’de yeniden başlatılan diplomatik ilişkiler özellikle doksanlı yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Her iki ülkedeki diplomatik temsilciliklerin tam kapsamlı büyükelçilik haline gelmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. İki ülke arasında ciddi sorunlar yaşanmaması, uluslararası sorunların barışçıl yoldan çözümlenmesi, terörle mücadele gibi konularda ortak düşüncelere sahip olunması nedeniyle yaşanan yakınlaşma BM’deki ortak tutumlara da yansımıştır. Bu anlamda Küba Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğini desteklerken, Türkiye de yıllardır Küba’ya uygulanan ambargo ve kısıtlamalarının kaldırılması yönünde olumlu oy kullanmaktadır.

Siyasi yöndeki bu yakınlaşma doğal olarak kültürel ve ekonomik ilişkilere de olumlu yansımıştır. İki ülke de halkları arasında kültürel, sosyal, ekonomik, bilimsel, kurumsal, mesleki ve sportif ilişkileri güçlendirmek yönünde karşılıklı girişimler içinde olmuştur. Bu yönde özellikle Türkiye, Latin Amerika Açılımı çerçevesinde bölgeye doğal olarak da Küba’ya yönelik faaliyetlerini arttırmıştır. Bunda özellikle TİKA’nın önemli girişimleri etkili olmuştur.

Asıl arttırılmaya çalışılan ekonomik ve ticari ilişkiler imzalanan anlaşmalara, protokollere ve oluşturulan komisyonlara rağmen istenilen noktada değildir. Bunda doğal olarak coğrafi uzaklık, Küba ekonomisinin uygulanan ambargo nedeniyle yaşadığı zorluklar, Küba’da dış ticaretin devlet eliyle gerçekleştirilmesi ve Küba’daki üretimin ancak şimdilik iç piyasaya yetmesi gibi faktörler etkili olmaktadır. Küba’da yabancı sermaye ve yatırımların ülkeye girişinde kolaylıklar içeren yeni düzenlemelere rağmen, devlet şirketlerinin de ortaklığı gerekli olduğundan zaman zaman bu durum zorluk çıkartmaktadır. Küba ile dış ticaretin artırılması için ihracat kredisi imkânları sunulması da önem arz etmektedir.

ABD-Küba ilişkilerinin normalleşmeye başlamasıyla Küba’ya uygulanan ambargo ve kısıtlamaların kaldırılması gündeme gelmiştir. Bunun gerçekleşmesiyle ülkede yeni yatırım olanaklarının artacağı ve ticari olarak daha yoğunluk kazanılacağı gerçektir. Ancak bu fırsatı bekleyen tek ülke Türkiye olmayacağından yeni bir rekabet ortamı doğacaktır. Şu durumda bile başlamış bazı girişimlerin sonuçlanamaması ve bazı fırsatların da kaçması başta Çin gibi ekonomik olarak güçlü ülkelerle rekabet edilemeyeceğini gösteriyor. Zaten Küba’nın ilk sıralarında yer alan ticari ve yatırım ortaklarının güçlü ekonomiler olduklarını görüyoruz.

Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye özellikle inşaat malzemeleri, tarımsal ekipman ve tüketim ürünlerinde ihracat potansiyelini arttırabilir

görünyor. Yatırımlar konusunda da turizm, müteahhitlik hizmetleri, yenilenebilir enerji ve paketleme ve şişeleme sektörleri fırsat yaratacak önemli kalemler gibi görünmekte. Bunun yanında iki ülke sağlık endüstrisi, ulaştırma, gemi inşa, bilim ve teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında işbirliğini arttırabilir görünüyor. Bunun sağlanması için iki ülkenin de istekli olması ve bunu devam ettirmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Akgül, Birol. “Osmanlı Türklerinin Amerika’ya Göçü”, [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=359023&/Osmanl%C4%B1-T%C3%BCrklerinin-Amerikaya-G%C3%B6ç%C3%A7%C3%BC-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Birol-Akg%C3%BCn- \(25.03.2016\)](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=359023&/Osmanl%C4%B1-T%C3%BCrklerinin-Amerikaya-G%C3%B6ç%C3%A7%C3%BC-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Birol-Akg%C3%BCn- (25.03.2016))

Saltık, Ekrem. “Yeni Dünya’da Eski Osmanlılar (El Turco), *Yediküta Dergisi*, sayı 75, Kasım 2014

“Atatürk büstü Havana sokaklarında” [http://www.radikal.com.tr/dunya/ataturk-bustu-havana-sokaklarinda-891503/ \(25.03.2016\)](http://www.radikal.com.tr/dunya/ataturk-bustu-havana-sokaklarinda-891503/ (25.03.2016))

“Büyükelçi Ernesto Gomez Abascal: İlişkilerimizde En Güzel Zaman Yaşanıyor”, *Diplomat Atlas*, [http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi4/sayfalar.asp?link=s4-4.htm \(26.03.2016\)](http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi4/sayfalar.asp?link=s4-4.htm (26.03.2016))

“Cami Bir Küba Projesi”, [http://www.haberler.com/cami-bir-kuba-projesi-6961137-haberi/ \(26.03.2016\)](http://www.haberler.com/cami-bir-kuba-projesi-6961137-haberi/ (26.03.2016))

“Cuba and Turkey to improve commercial relations”, [http://www.cubanews.acn.cu/economy/4061-cuba-and-turkey-to-improve-commercial-relations \(26.03.2016\)](http://www.cubanews.acn.cu/economy/4061-cuba-and-turkey-to-improve-commercial-relations (26.03.2016))

“Cuba busca reemplazar a Turquía y a Egipto como destino preferido de los turistas rusos. Lea más en” [http://mundo.sputniknews.com/americalatina/20160225/1057114562/rusia-cuba-turismo.html#ixzz4214a28QA \(24.03.2016\)](http://mundo.sputniknews.com/americalatina/20160225/1057114562/rusia-cuba-turismo.html#ixzz4214a28QA (24.03.2016))

“DEİK Küba ile İyi Niyet Anlaşması İmzaladı” [https://www.deik.org.tr/6014/DE%C4%B0K-K%C3%9CBA-%C4%B0LE-%C4%B0Y%C4%B0N-%C4%B0YET-ANLA%C5%9EMASI-%C4%B0MZALADI.html \(25.03.2016\)](https://www.deik.org.tr/6014/DE%C4%B0K-K%C3%9CBA-%C4%B0LE-%C4%B0Y%C4%B0N-%C4%B0YET-ANLA%C5%9EMASI-%C4%B0MZALADI.html (25.03.2016))

“Diyanet Küba’da Mescit Açtı”, [http://www.milliyet.com.tr/diyanet-kuba-da-mescit-acti-gundem-2086214/ \(27.03.2016\)](http://www.milliyet.com.tr/diyanet-kuba-da-mescit-acti-gundem-2086214/ (27.03.2016))

“Dünya'nın Çeşitli Yerlerindeki Türk Girişimcilerden Kısa Kısa Başarı Hikâyeleri” <http://www.girisimhaber.com/post/2013/02/15/Dunyadaki-Turk-Girisimcilerden-Kisa-ve-Oz-Basari-Hikayeleri.aspx> (26.03.2016)

“Havana Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü Açılacak”, <http://www.haberler.com/havana-universitesi-nde-turkoloji-bolumu-acilacak-haberi/> (27.03.2016)

“İşadamları Küba'ya Çıkartma Yaptı”, <http://www.haberler.com/isadamlari-kuba-ya-cikarma-yapti-5301669-haberi/> (25.03.2016)

“Küba” www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/Kuba.doc (24.03.2016)

“Küba, Hepatit C aşısı üretimi için Kayseri ile temasta”, <http://www.dunya.com/dis-iliskiler/kuba-hepatit-c-asisi-uretimi-icin-kayseri-ile-temasta-263025h.htm> (26.03.2016)

“Küba İslam Birliği Başkanı Pedro'dan Diyanet İşleri Başkanı Görmez'e Ziyaret”, <http://www.diyamet.gov.tr/tr/icerik/kuba-isl%C3%A2m-birli%C7%92i-baskani-pedro%E2%80%99dan-diyamet-isleri-baskani-gormez%E2%80%99e-ziyaret/7796> (27.03.2016)

“Küba Petrol Zengini Oldu” <http://www.internethaber.com/kuba-petrol-zengini-oldu-161497h.htm> (29.03.2016)

“Küba Radyo ve Televizyon Kurumu'na Dublaj Sistemi Kuruldu”, <http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kuba-radyo-ve-televizyon-kurumu-na-dublaj-sistemi-kuruldu-19985> (29.03.2016)

“Küba ve Exim Bank, Yolcu Vagonu Alımı Konusunda Anlaşma Sağladı” <http://www.rayhaber.com/2016/kuba-ve-exim-bank-yolcu-vagonu-alimi-konusunda-anlasma-sagladi/> (28.03.2016)

“Küba'da 8.7 milyar dolarlık salsa” <http://www.itohaber.com/haber/dunya/201966/kuba-da-8-7-milyar-dolarlik-salsa.html> (25.03.2016)

“Küba'da yaşayan işadamı Ömer Giray sadece Türk ürünlerinin satılacağı Bazaar Turco ve Estambul adlı mağaza zinciri kuruyor” <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/06/10/kubada-bazaar-turco-devrimi> (26.03.2016)

“Küba'daki Müslümanlar Cami İstiyor”, <http://aa.com.tr/tr/dunya/kubadaki-muslimanlar-cami-istiyor/74279> (29.03.2016)

“Küba'daki Osmanlılar”, *Yedikta Dergisi*, sayı 27, Kasım 2010

“Küba’nın Vagonları Sivas’tan”
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=7727> (29.03.2016)

“Küba’ya Yönelik Yapıtları İnsani ve Vicdani Açıdan Doğru Bulmuyoruz”,
<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2783/kubaya-yonelik-yapitirlari-insan-ve-vicdan-acidan-dogru-bulmuyoruz.html> (26.03.2016)

“Küba’yı bu yılın ilk 3 ayında 170 binden fazla Amerikalı ziyaret etti”,
<http://emlakkulisi.com/kubayi-bu-yilin-ilk-3-ayinda-170-binden-fazla-amerikaliziyaret-etti/252061> (22.03.2016)

“Kübalı Uzmanlara Güneş Enerjisi Laboratuvarları Kapasite Artırımı Programı”,
<http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kubali-uzmanlara-gunes-enerjisi-laboratuvarlari-kapasite-artirimi-programi-5400> (24.03.2016)

“TİKA, Faaliyet Coğrafyasını Genişletiyor”,
www.tika.gov.tr/tr/haber/tika-faaliyet-cografyasini-genisletiyor-15396
(27.03.2016)

“TİKA’dan Zamorano Tarım Üniversitesine Destek”,
<http://www.milliyet.com.tr/tika-dan-zamorano-tarim-universitesine-ankara-yerelhaber-570031/> (22.03.2016)

“TPAO Küba’da Petrol ve Doğalgaz Arayacak”,
<http://www.cnnturk.com/2008/ekonomi/genel/03/26/tpao.kubada.petrol.ve.dogalgaz.arayacak/441618.0/index.html> (28.03.2016)

“Turquía y Cuba exploran acercamiento comercial”,
<http://www.dw.com/es/turquia-y-cuba-exploran-acercamiento-comercial/a-18250682> (23.03.2016)

“Turkey, Cuba to boost bilateral relations”, Middle East Monitor”,
<https://www.middleeastmonitor.com/news/europe/16862-turkey-cuba-to-boost-bilateral-relations> (27.03.2016)

“Turkey Interested in Investment Relations with Cuba”,
<http://en.escambray.cu/2015/turkey-interested-in-investment-relations-with-cuba/>
(29.03.2016)

“Turkey is Interested in Investing in Cuban Economic Sectors”,
<http://www.cubanews.acn.cu/economy/2467-turkey-is-interested-in-investing-in-cuban-economic-sectors> (25.03.2016)

“Turkish Petroleum Corporation (TPAO) can cooperate with Cuba in oil and natural gas exploration”

http://www.cubaheadlines.com/2008/03/26/10031/turkish_petroleum_corporation_tpao_can_cooperate_with_cuba_in_oil_and_natural_gas_exploration.html (23.03.2016)

“Türk Girişimci Küba’da Ekolojik Tatil Köyü Kuruyor”
<http://www.giraylar.com.tr/turk-girisimci-kubada-ekolojik-tatil-koyu-kuruyor-2/> (29.03.2016)

“Türk Karikatürü Küba’da”, <http://www.milliyet.com.tr/turk-karikaturu-kuba-da-ankara-yerelhaber-1053123/> (27.03.2016)

“Türkiye, hekim açığını Küba’dan karşılamayı planlıyor”,
http://www.ntv.com.tr/saglik/turkiye-hekim-acigini-kubadan-karsilamayi-planliyor.iv1cqNcprEapQg_QUZhGOW (23.03.2016)

“Türkiye, Küba ve Arjantin’le Ekonomik İlişkileri Derinleştiriyor”,
<http://www.turkishny.com/economy-news/7-economy-news/17857-tuerkiye-kueba-ve-arjantinle-ekonomik-likileri-derinletiriyor-#.VvL6suKLTIU> (28.03.2016)

“Raul Castro, Erdogan push to strengthen Cuba-Turkey links, dialogue”
<http://latino.foxnews.com/latino/politics/2015/02/11/raul-castro-erdogan-push-to-strengthen-cuba-turkey-links-dialogue/> (28.03.2016)

Bilateral Relations, http://www.mfa.gov.tr/ii_bilateral-relations--_main--documents_.en.mfa (26.03.2016)

Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye
<http://www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari-ve-turkiye.tr.mfa> (28.03.2016)

Ekonomi Bakanlığı

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkelere.jsp?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160447&countryName=K%C3%BCba&_afLoop=72961900681460&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DK%25C3%25BCba%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D72961900681460%26contentId%3DUUCM%2523dDocName%253AEK-160447%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dppezhjkd_25 (01.04.2016)

Ekonomi Bakanlığı

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/K%C3%BCba/yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmasi?_afLoop=325527670116768&_afWindowMode=0&_afWindowId=pzun4nlln_130#!%40%40%3F_afWindowId%3Dpzun4nlln_130%26_afLoop%3D

[325527670116768%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dpzun4nlln_227](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/K%C3%BCba/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160443&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret&_afLoop=326962367259774&_afWindowMode=0&_afWindowId=pzun4nlln_361#!%40%40%3F_afWindowId%3Dpzun4nlln_361%26_afLoop%3D326962367259774%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160443%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dpzun4nlln_419) (01.04.2016)

Ekonomi Bakanlığı

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/K%C3%BCba/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160443&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret&_afLoop=326962367259774&_afWindowMode=0&_afWindowId=pzun4nlln_361#!%40%40%3F_afWindowId%3Dpzun4nlln_361%26_afLoop%3D326962367259774%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160443%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dpzun4nlln_419 (01.04.2016)

Ekonomi Bakanlığı

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/K%C3%BCba/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160445&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afLoop=327058102791897&_afWindowMode=0&_afWindowId=pzun4nlln_361#!%40%40%3F_afWindowId%3Dpzun4nlln_361%26_afLoop%3D327058102791897%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160445%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dpzun4nlln_475 (01.04.2016)

Küba-Türkiye Kültürel Faaliyetler,

<http://havana.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=253985> (02.04.2016)

Ticaret, Ekonomik ve Sınai İşbirliği Anlaşması,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Fold-ers/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Ticaret%20ve%20Ekonomik%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Ticaret%20ve%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/K%C3%BCba/K%C3%BCba.pdf> (01.04.2016)

Türk Vatandaşlarının Tabi Olduğu Vize Uygulamaları,

<http://www.mfa.gov.tr/turk-vatandaslarinin-tabi-oldugu-vize-uygulamalari.tr.mfa> (01.04.2016)

Türkiye - Küba İlişkileri ve Karşılıklı Ziyaretler,

www.havana.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=253982 (01.04.2016)

Türkiye - Küba Parlamentolar Arası Dostluk Grubu, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk_gruplari_ulkeler?pUlkeNo=66&pTip=11 (02.04.2016)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Küba Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804095.pdf (02.04.2016)

Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-dis-ekonomik-iliskileri.tr.mfa (02.04.2016)

Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa (01.04.2016)

<http://havana.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=25398> (02.04.2016)

<https://www.facebook.com/kubadostluk.jmkdd/?fref=nf> (02.04.2016)

<http://www.kubakulturmerkezi.com/http://www.mfa.gov.tr/ekim.tr.mfa> (02.04.2016)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090706-1-1.pdf> (02.04.2016)

www.gso.org.tr/userfiles/file/Sayfalar/KÜBA.pdf (02.04.2016)